

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 17 (2019)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.17.2

Jolanta Gwioździk

Uniwersytet Śląski

ORCID 0000-0002-2732-4115

W służbie biblioteki. Status i obowiązki pracowników Baworowianum we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu jako instytucji dziedzictwa kulturalnego

Bibliotekarz i jego obowiązki w koncepcji Wiktora hr. Baworowskiego

Podstawy organizacji pracy bibliotek we Lwowie i Tarnopolu

Wiktor hr. Baworowski, znany tłumacz i bibliofil¹, przede wszystkim ceniony kolekcjoner piśmiennictwa i sztuki związanej z kulturą polską. W 1855 r. posiadał m.in. ok. 6 tys. dzieł polskich, 3 tys. obcych i 500 rękopisów². Swoje zbiory planował zabezpieczyć i przekazać na użytek publiczny, o czym następująco pisał: „Chcąc, aby przynajmniej w dalekiej przyszłości nasz kraj mógł [...] zbliżyć się do innych europejskich [...], chcąc istniejące zbiory naukowe zachować, pomnażać i użytkować na wieczne czasy [...], postanowiłem utworzyć z całego mego majątku i ze wszystkich moich zbiorów naukowych i artystycznych wieczystą fundacją”³. W marcu 1863 r. wykaz sumaryczny kolekcji, która miała stać się częścią zasobu ordynacji, liczył 13 tys. tomów książek i broszur, 1200 rękopisów, 160 dyplomów, 500 autografów, 394 odciski numizmatyczne, 180 map i innych „starożytności”, 160 obrazów i 10 tys. rycin⁴. Baworowski planował utworzenie w Tarnopolu – na wzór Ossolineum – zakładu naukowego, w tym celu przeniósł część kolekcji ze swojej siedziby w Mysz-kowicach do posiadłości we Lwowie⁵. W budynku dawnego arsenału umieszczono

1 Omówienie działalności translatorskiej oraz wykaz aktualnej literatury przedmiotu zob. M. Eberharter, *Die translatorischen Biographien von Jan Nepomucen Kamiński, Walenty Chłędowski und Wiktor Baworowski. Zum Leben und Werk von drei Literaturübersetzern im 19. Jahrhundert*, Warschau 2018. Opracowanie różnych aspektów funkcjonowania biblioteki we Lwowie zob. „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4.

2 R. Kotula, *Biblioteka Wiktora Baworowskiego we Lwowie*, Lwów 1926, s. 7.

3 Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka [dalej BS], f. 204, rkps 14, k. 39. O staraniach Baworowskiego pisano następująco: „Nam Polakom odbłysek szabli tak mocno cmi w oczach, że mało kto dobre dopatrzy, jak przeważnie, żywotnie działa piśmiennictwo na rdzeń serca narodowego, jak wysoko [...] zasługuje osobliwie ten, co przy wadze społecznego swego stanowiska, wpływa nań współpracownictwem i otuchą, tem bardziej w kraju tak skałęcałem, tak czulego pielęgowania ciężkich swych ran potrzebującym” BS, f. 4, rkps 1100, k. 10.

4 BS, f. 4, rkps 1603, k. 79.

5 Zob. A. Łakomy-Chłosta, K. Makles, *Zarys kształtowania się księgozbioru Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4, s. 30–38.

wówczas 1,5 tys. tomów rękopisów, 10 tys. rycin zakupionych od Aleksandra Baworskiego⁶, ok. 300 obrazów, ok. 200 dokumentów pergaminowych oraz ok. 15 tys. druków polskich i zagranicznych, a także autografy, rzeźby, okazy starej broni, porcelany, numizmaty, zegary i inne pamiątki narodowe⁷. Tak różnorodne zbiory wymagały odpowiedniego zabezpieczenia, opracowania, a następnie udostępnienia.

Swe zamiary Baworowski przedstawił w testamentie, do którego dołączono zasady organizacji ordynacji. W ostatniej woli z 2 lipca 1857 r. (i w kolejnych jej wersjach⁸) Baworowski polecił spadkobiercom, by w ciągu dziewięciu lat od przyjęcia spuścizny została utworzona „ordynacja familijna”, zgodnie z zasadami dołączonymi do testamentu⁹. W kodycyłu natomiast zamieszczono instrukcję dotyczącą „wewnętrznego urzędnika [...] zbiorów i ich części składowych tudzież oznaczenia i pojaśnienia czynności oficjalistów bibliotecznych”¹⁰. Zgodnie z tymi ustaleniami wyboru dyrektora biblioteki („zakładu bibliotecznego”)¹¹ i bibliotekarza, jeżeli wcześniej nie zostaną ustanowieni, powinien dokonać spadkobierca „spomiędzy znakomitszych uczonych polskich, za porozumieniem się z ówczesnym dyrektorem Zakładu Ossolińskiego”¹². Baworowski zobowiązał go ponadto do czasu utworzenia ordynacji do opieki nad zbiorami („pod hasłem oświaty do przysługi obywatelskiej”¹³), a także zaprosił na członka rady nadzorczej. Ordynat (kurator) sprawował bezpośredni nadzór nad „oficjalistami, pomocnikami i sługami bibliotecznymi”. Należeli do nich: dyrektor biblioteki, bibliotekarz (mianowani przez ordynata, w porozumieniu z radą nadzorczą) oraz personel pomocniczy (wybierany przez dyrektora, za zgodą ordynata), do którego należała służba biblioteczna, czyli pomocnicy biblioteczni oraz osoby przewidziane do dbania o wyposażenie biblioteki i jej budynek¹⁴.

Ordynat był odpowiedzialny także za zarządzanie funduszem, z którego opłacano pensje pracowników biblioteki. Dyrektor miał zapewnione 1200 talarów pruskich rocznie oraz mieszkanie i opał w gmachu biblioteki (we Lwowie i Tarnopolu)¹⁵,

---

6 J. Grajewski, *Zbiory graficzne w Bibliotece im. Baworowskich we Lwowie*, „Ziemia” 1928, nr 18, s. 282–286.

7 Autobiografia Wiktora Baworowskiego ze spisem prac i charakterystyką zbiorów Biblioteki Baworowskich we Lwowie. Biblioteka Jagiellońska, rkps 6161 III, k. 10. Zgodnie z rodzajem zbiorów zostały one podzielone na 6 działów: druki, rękopisy, dokumenty, ryciny, obrazy oraz sprzęty. BS, f. 4, rkps 1602, k. 39 v.

8 Zachowały się liczne kopie i odpisy testamentu, najstarsza wersja została spisana we Lwowie, 2 lipca 1857 r., kolejne datowano w Myszkowicach 20 sierpnia 1859 r., 18 marca 1873 r., 30 grudnia 1874 r. (z uzupełnieniem z 1 stycznia 1875 r.), 2 stycznia 1877, datowane we Lwowie 17 maja 1877 i 4 grudnia 1894 r. BS, f. 204, rkps 1545, k. 1. Testament z 17 maja 1881 r jest zachowany w odpisie w korespondencji Józefa Kraszewskiego.

9 BS, f. 4, rkps 2491, k. 2. W sytuacji zniesienia ordynacji majątek miało przejąć Muzeum Brytyjskie w Londynie i Instytut Francuski w Paryżu. BS, f. 204, rkps 14, k. 48.

10 BS, f. 4, rkps 1601, k. 7.

11 Używano także określenia Zakłady Baworowskiego na określenie wszystkich planowanych w statucie ordynacji (fundacji) instytucji, czyli muzeum sztuk pięknych, zakładu naukowego w Tarnopolu (gdzie po wybudowaniu odpowiedniego gmachu miano przenieść zbiory ze Lwowa) i szkoły rolniczej.

12 BS, f. 4, rkps 1601, k. 5.

13 BS, f. 4, rkps 1602, k. 15.

14 Praca w bibliotece dawała im także prawo do emerytury, w wysokości 20% wynagrodzenia (za 10–15 lat pracy), 40% (za 15–20 lat pracy) i 60% (za 20–25 lat pracy i dłużej). Tamże, k. 21.

15 Tamże, k. 2, 11.

a bibliotekarz oprócz mieszkania także 600 talarów pruskich¹⁶. Dodatkowo zwracano koszty podróży za czas urlopu, jeżeli w jego trakcie zostały zebrane informacje naukowe o miejscowych zasobach archiwalnych i bibliotecznych¹⁷.

Baworowski przygotował również zapowiedzianą w art. 16 „ustawy ordynacyjnej” obszerną (liczyła 72 artykuły) „Instrukcję dla urzędników Zakładu Naukowego im. Baworowskich” (tzw. ustawa dodatkowa). Uznał, że zawarte w niej „rady i postanowienia mają wskazać przyszłym ordynatom, czego słusznie od urzędników zakładu mogą się domagać, a z drugiej strony dowiedzą się z nich urzędnicy, w jakim kierunku myśl moją rozwijać winni”¹⁸. Wskazówki te były bardzo szczegółowe, precyzowały zarówno status personelu biblioteki, jak i warunki ich zatrudnienia oraz wyznaczone obowiązki.

Po śmierci fundatora biblioteka z siedzibą we Lwowie miała być niezwłocznie oddana „do użytku naukowego”, a po otwarciu muzeum biblioteka i zakład naukowy miały być usytuowane w Tarnopolu¹⁹. Powstały dwie instytucje: Biblioteka Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie (1861) oraz Biblioteka Zakładu Naukowego Fundacji W. hr. Baworowskiego w Tarnopolu (1937)²⁰. Nie udało się natomiast zrealizować innych zapisów testamentu Baworowskiego, zgodnie z którymi miały powstać Muzeum Sztuk Pięknych oraz Średnia Szkoła Rolniczo-Leśna w Łoszniowie. W 1894 r. zarząd nad fundacją objął Wydział Krajowy, organ wykonawczy Sejmu Krajowego (w latach 1861–1914), a następnie funkcję tę pełnił Tymczasowy Wydział Samorządowy i nowe organy administracji polskiej. Przyjęta przez Wydział Krajowy polityka zatrudniania pracowników nawiązywała do postanowień Baworowskiego, prowadzono jednak inny podział stanowisk w bibliotece. Dyrektor biblioteki 27 stycznia 1913 r. pisał do Wydziału Krajowego w sprawie zmiany nazwy stanowisk: przypominał, że Baworowski określił w testamencie tylko funkcje dyrektora biblioteki i bibliotekarza, następnie zwrócił uwagę na nomenklaturę obowiązującą w Ossolineum (dyrektor, kustosz, wicekustosz, amanuent, czyli pomocnik) oraz w Bibliotece Uniwersyteckiej we Lwowie (dyrektor, kustosz, nadbibliotekarz, bibliotekarz, skryptor, amanuent). Uznał zatem, że możliwe do realizacji są dwie propozycje: pierwsza to dyrektor (Edmund Naganowski), kustosz (Józef Uleniecki), wicekustosz (Rudolf Kotula), bibliotekarz (Urbański), amanuent lub druga – dyrektor (Edmund Naganowski), kustosz (Józef Uleniecki), bibliotekarz (Rudolf Kotula), pomocnik (Urbański), amanuent (pomocnik)²¹. Przyjęto drugą opcję, z tym, że po śmierci kustosa Józefa

16 Liczono po 14 talarów pruskich na jedną grzywnę kolońską czystego srebra, tamże, zob. też: I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2002, s. 95–98.

17 BS, f. 4, rkps 1602, k. 91 v.

18 BS, f. 4, rkps 1602, k. 84 r.

19 BS, f. 204, rkps 14, f. 4, rkps 1603, k. 34, 36.

20 W 1939 r. księgozbiór Zakładu Naukowego Fundacji W. hr. Baworowskiego w Tarnopolu składał się z ok. 75 tys. tomów podzielonych na cztery księgozbiory. O zasadach utworzenia obu bibliotek zob. J. Gwioździk, *Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4, s. 13–29.

21 BS, f. 204, rkps 26. Był możliwy również następujący podział stanowisk w Ossolineum: kustosz, kurator, skryptor i asystent, zob. J. Włodarczyk, *Bibliotekarze bibliotek fundacyjnych i rodowych w okresie zaborów – próba syntezy. Z dziejów kształtowania się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1984, R. 28, z. 1/2, s. 179–193; R. Malesa, *Zawód bibliotekarza – między przeszłością a przyszłością*, „Folia Bibliologica”

Ulenieckiego zaproponowano (11 lipca 1917 r.), by zlikwidować posadę kustosa (mieszkanie po kustoszu przeznaczono na archiwum)²². W 1924 r. przyjęto rozporządzenie Rady Ministrów o ustanowieniu tabeli stanowisk we władzach i urzędach państwowych. W Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego były to stanowiska I kategorii: dyrektor biblioteki (stanowisko służbowe VI–V²³), bibliotekarz (VII–VI), asystent biblioteczny (VIII–VII)²⁴. W 1939 r. zmieniono stanowisko asystenta bibliotecznego na adiunkta bibliotecznego (VIII–VII), dodano w stanowiskach II kategorii asesora bibliotecznego (VIII–VII)²⁵. W 1933 r. wydano nowe rozporządzenie, zgodnie z którym obowiązywały następujące stanowiska bibliotekarskie: dyrektor Biblioteki Narodowej (zarząd centralny, kategoria I), kierownik biblioteki (kategoria I), kustosz biblioteki, bibliotekarz (kategoria I), asystent biblioteki (kategoria I), adiunkt biblioteki (kategoria I)²⁶.

Poglądy Wiktora hr. Baworowskiego na status pracowników biblioteki

Ustalenia wynikające z testamentu i aktu fundacji

W dokumentach tych dość ogólnie wskazano, że dyrektor biblioteki powinien być nie tylko „znakomitym uczonym”, ale także Polakiem liczącym co najmniej 30 lat. Miał być odpowiedzialny za „kierownictwo literackie”, czyli „przedsięwzięcia naukowe” biblioteki (sam powinien być autorem pracy naukowej w języku polskim). Objęcie posady wiązało się z zobowiązaniem, własnoręcznie pisanym i podpisanym przy świadkach, w którym dyrektor przyrzekał być „jako w dopełnieniu obowiązków swych o dobro i całość zakładu bibliotecznego dbałym, w opiekowaniu się powierzonem zakładem i jego zbiorami gorliwym i czynnym, w przestrzeganiu od upadku i straty lub jakiegokolwiek szkody sumiennym, pod utratą posady”²⁷. Można było go zwolnić za zaniedbanie obowiązków lub po trzykrotnym przekroczeniu prawa krajowego.

2006/2007, t. 48/49, s. 77. W Bibliotece Uniwersytetu we Lwowie natomiast: bibliotekarz, kustosz, skryptor, amanuent. Zob. J. Włodarczyk, *Bibliotekarze bibliotek wyższych uczelni na ziemiach polskich w okresie zaborów. Próba syntezy (Z dziejów kształtowania się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich)*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, R. 30, z. 1/2, s. 56–57.

22 Z kolei zgodnie z ustawą z 1920 r. kustoszem w bibliotekach szkół akademickich był bibliotekarz o najwyższych kwalifikacjach.

23 Podział zgodny z ustawą z 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej. Dz.U. z 1922 r. Nr 21, poz. 164.

24 Dz.U. z 1924 r. Nr 64, poz. 631. Przewidziano natomiast stanowiska kustosa muzeum i archiwum.

25 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1930 r. w sprawie zmian i uzupełnień rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 1924 r. o ustanowieniu tabeli stanowisk we władzach i urzędach państwowych. Dz.U. z 1930 r. Nr 11, poz. 72.

26 Rozporządzenie Rady Ministrów dnia 19 grudnia 1933 r. o ustanowieniu tabeli stanowisk we władzach, urzędach i instytucjach państwowych. Dz.U. z 1933 r. Nr 102, poz. 780.

27 BS, f. 4, rkps 1601, k. 20 v.

Zalecenia zawarte w „Instrukcji dla urzędników Zakładu Naukowego im. Baworowskich”

Baworowski uznawał pracowników biblioteki za osoby bezpośrednio realizujące zamierzenia, związane z funkcjonowaniem fundacji. Z tego względu bardzo szczegółowo określał, jakimi cechami powinni się charakteryzować: dyrektor biblioteki, bibliotekarz i inne osoby zatrudnione w zakładzie. Do warunków ogólnych, które trzeba było wypełnić, należała odpowiednia postawa moralna („nieskazitelne życie i obyczaje”, powszechna opinia o uczciwości i brak nałogu pijaństwa), pochodzenie polskie (z rodziców Polaków lub osiedlonych na stałe cudzoziemców) lub wybór nacji polskiej (Baworowski użył określenia „współrodak”), a także „gorące zamiłowanie rzeczy ojczystych”²⁸.

Od uzdolnień dyrektora miała zależeć „pomyślność biblioteki”, stąd miał być jak najwszechstronniej wykształcony, aby „mógł nie tylko zarządzić uporządkowaniem tego, co już zebrane, i uzupełniać, czego jeszcze nie ma w zbiorach, ale umiał wpływać na rozwój oświaty w kraju”²⁹. Od kandydata na dyrektora wymagano ponadto znajomości dziejów Polski i historii literatury polskiej oraz bibliografii polskiej (co podlegało egzaminowi przed radą ordynacką), uznania obowiązku dbania o zbiory, umiejętności prowadzenia działalności oświatowej (dowodem miała być kilkuarkuszowa rozprawa na ten temat), a także znajomości praktyki bibliotecznej. Niezbędna była umiejętność posługiwania się językami starożytnymi i słowiańskimi oraz biegle opanowanie języków niemieckiego, angielskiego, francuskiego i włoskiego („aby mógł rozumieć dzieła, szczególnie rękopisa, w którym z tych języków pisane”) oraz nieskazitelny charakter i wytrwałość w realizacji zleczanych zadań (potwierdzeniem miały być załączone świadectwa wiarygodnych osób). Jeżeli kandydat był powszechnie znany „z wszechstronnej nauki i prawości charakteru oraz z uzdolnienia na kierownika”³⁰, mógł być zwolniony z przestrzegania tej procedury wyboru.

Przed objęciem posady (która powinna być jedyną podjętą przez kandydata pracą) powinien podpisać przy świadkach „poręczenie” dotyczące realizacji założeń fundacji Baworowskiego, a także precyzujące sposób odnoszenia się do przełożonych, podwładnych i czytelników[w:] „Przyjmując posadę dyrektora zakładu naukowego imienia Baworowskich ślubuję, że wedle sił i możliwości pracować będę nad urzeczywistnieniem celu, jaki swemu zakładowi założyciel wytknął, że będę nieustannie nad tym czuwał, aby nie tylko wszystkie czynności w zakładzie odbywały się najporządniej i wedle przepisów ustawy, ale oraz, aby z powodu jakiegokolwiek zaniedbania zakład na zadnie nie był narażony szkody, że obowiązków ustawą ordynacką i dodatkową do niej instrukcją przepisanych najsumiennie i najściślej będę dopełniał, że nie tylko sam nie dozwolę sobie żadnego nadużycia, ale oraz przestrzegać będę, aby nikt z podwładnych nie podejmował czynności ze szkodą zakładu, że w stosunku z ordynatem i radą ordynacką ściśle trzymać się będę przepisów ustawy, w stosunkach zaś z bibliotekarzem i podwładnymi urzędnikami obok sprężystości zarządu i czujności na dobro zakładu, będę się starał przyjacielskim postępowaniem zachęcać ich do łącznego w tej mierze współdziałania [...], gościom i tym wszystkim, którzy do zakładu naukowego udadzą się żądaniem, najuprzejmiej i bezzwłocznie

28 BS, f. 4, rkps 1602, k. 84 r.

29 BS, f. 4, rkps 1602, k. 95 r.

30 Tamże, k. 94 v.

udzielię pomocy [...] słowem, ze wszystkiego dopełnię, co po mnie wymagają przepisy ustawy zakładu, honor i sumienie³¹”. Utrata posady następowała po trzech naganiach pisemnych, otrzymanych od ordynata lub rady fundacji, dobrowolne odejście skutkowało przekazaniem zbiorów w ilości zgodnej ze spisem w katalogach i inwentarzach (po przeprowadzeniu skontrum). W razie poważnej choroby dyrektor miał zamknąć i opieczetować skarbiec, kasę i najcenniejsze zbiory, a klucze wraz z pieczęcią biblioteczną musiały być zamknięte w osobnej, również opieczetowanej szafie; w razie nagłej śmierci dyrektora sporządzano dokładny inwentarz zasobów biblioteki.

Oprócz wymienionych osób, głównym pomocnikiem dyrektora miał być bibliotekarz (zastępował go w razie choroby lub nagłej śmierci). Wymagano od niego znajomości teorii i praktyki bibliotekarskiej oraz „zamiłowania” i „gorliwości” w realizacji powierzonych zadań. Z tego względu posady nie należało powierzać „inwalidom literackim lub uważać ją jako synekurę, którą komuś chcącemu pracować w jakimś zawodzie piśmiennictwa wolno nadać”.

Do pomocy dyrektorowi i bibliotekarzowi można było wyznaczyć trzech stałych pisarzy (skryptorów), po upewnieniu się o ich kwalifikacjach. Skryptor bowiem miał znać bibliografię i historię literatury, mieć doświadczenie w pracy naukowej z tego zakresu, opanować „języki starożytne i nowsze”, a także poprawnie pisać i mówić po polsku. Mógł być zatrudniony po zdaniu egzaminu pisemnego (którego przedmiot określał dyrektor).

Wszystkie osoby zatrudnione w bibliotece musiały cechować „gorące zamiłowanie do rzeczy ojczystych, zajmowanie się nimi w zawodzie piśmiennictwa, pochodzenie polskie z rodziców Polaków [...], nieskazitelność życia i obyczajów”. Postawa moralna była dla Baworowskiego tak ważna, że dodał następujący warunek zatrudnienia: „najsłynniejszy i najzdolniejszy z pisarzy nie może być urzędnikiem zakładu, jeżeli na nim ciąży brud jaki i nieuczciwość, albo gdy życiem nieobyczajnym i rozwiązłym stał się zgorszeniem dla drugich, albo w końcu gdy się oddaje nałogowi pijaństwa. Awanturników również różnoimiennych nie pozwalam przyjmować”³².

Obowiązki personelu bibliotecznego w ujęciu Wiktora hr. Baworowskiego

Zasady zawarte w testamencie i statucie fundacji

Artykuł 13 statutu fundacji dotyczył szczegółowych obowiązków dyrektora i bibliotekarza. Baworowski uznał, że dyrektor biblioteki ma być nie tylko „znakomitym uczonym”, ale także Polakiem liczącym co najmniej 30 lat, który powinien być odpowiedzialny za „kierownictwo literackie”, czyli „przedsięwzięcia naukowe” biblioteki. Powinien być nie tylko „zarządcą... zbiorów w zwykłym słowa znaczeniu, ale duszą ich, która by w nie życie wlała, ażeby nie zostawały jak tyle podobnych zbiorów martwym nagromadzeniem książek, rękopisów itd., lecz źródłem, z którego by tryskała wiedza rzeczy narodowych, zamiłowanie w nich i zachęta do pracy na polu narodowo-literackim”³³. Dyrektor miał zatem nie tylko ocenić znaczenie zbiorów, ale także przyczynić się do tego, by przyniosły „korzyść naukową dla narodu”, co było

31 Tamże.

32 Tamże, k. 95 r.

33 Tamże, k. 19.

głównym celem założenia fundacji. W tym „jego powołaniu... i w tem oczekiwaniu zawarte są wszystkie jego obowiązki”³⁴.

Dyrektor miał zarządzać wyznaczonymi funduszami, przeznaczonymi na gromadzenie zbiorów, w tym zakup rękopisów i książek „w języku polskim, ruskim, łacińskim itd.) oraz obrazów, rycin, dyplomów, numizmatów, pamiątek i innych przedmiotów zachowania godnych, a do rzeczy polskich ściągających się”³⁵ oraz prowadzić odpowiednią korespondencję. Z tej działalności miał składać co roku sprawozdanie finansowe komisji nadzorczej oraz prowadzić „treściwy i porządnny dziennik” podejmowanych czynności organizacyjnych. W porozumieniu z ordynatem i komisją nadzorczą oraz bibliotekarzem decydował także o nabywaniu innych zbiorów naukowych, bowiem biblioteka miała służyć za „skład naukowy i z czasem w znakomite wzrósć muzeum narodowe”³⁶. Następnie dbał o gmach i wyposażenie biblioteki, sprawował nadzór nad pracownikami biblioteki oraz drukarnią biblioteczną. Do jego obowiązków ponadto miało należeć promowanie kultury polskiej przez organizowanie konkursów, a także wydawanie pisma (pamiętnika, rocznika itp.), „które by w sobie mieściło sprawozdanie z nabytków i czynności bibliotecznych, szczególnie tyjących się rzeczy polskich, zawierało badania naukowe dyrektora biblioteki i bibliotekarza, przede wszystkim do rzeczy lub dziejów polskich i stosunków krajowych odnosić się mające, niemniej ogłaszało zbiorowe prace naukowe i literackie przez innych autorów na polu narodowem przedsięwzięte”³⁷.

Bibliotekarz był odpowiedzialny za utrzymanie porządku i zachowania „od zatory i wszelkiego zepsucia i uszczerbku” zbiorów naukowych i archiwum. W tym celu miał kontrolować stan zachowania księgozbioru oraz sporządzać katalogi (zwłaszcza rękopisów), a także prowadzić dokumentację wypożyczeń. Nadzorował ponadto pracę personelu bibliotecznego. Musiał również redagować i ogłaszać drukiem czasopismo biblioteczne, gdzie zamieszczano sprawozdania dyrektora, rozpowszechniane również przez inne gazety polskie.

Wspólnie dyrektor i bibliotekarz mieli decydować (przy czym przeważała opinia dyrektora) o takich sprawach, jak: wymiana dubletów, polityka zakupów, wybór tekstów, które miały być przeznaczone do druku lub przedruków, wybór laureatów konkursów oraz wysokość honorariów za druk w czasopiśmie. Informować mieli ponadto prasę o wszelkich zmianach związanych ze stanowiskiem ordynata i członków komisji nadzorczej.

Zachowały się uwagi osób, które Baworowski prosił o opiniowanie zapisów testamentu i „ustawy ordynackiej”, m.in. w liście z 5 września 1858 r. Mieczysław Potocki pochwałał plan usytuowania biblioteki w Tarnopolu, gdzie dobrze funkcjonowało gimnazjum. Proponował, by dla jego uczniów i innych osób zainteresowanych tematem dyrektor biblioteki lub bibliotekarz dwa razy w tygodniu wygłaszali odczyty na temat dziejów literatury narodowej. Miało to wpłynąć na wzrost znaczenia biblioteki³⁸. Inni czytelnicy projektu postulowali, by sprawozdanie dyrektora było przedstawiane nie tylko komisji nadzorczej, ale także ordynatowi. Uznawali ponadto, że nie jest potrzebna szczegółowa instrukcja dotycząca obowiązków pra-

---

34 Tamże, k. 19.

35 BS, f. 4, rkps 1604, k. 12.

36 Tamże, k. 22.

37 Tamże, k. 13.

38 BS, f. 4, rkps 1602, k. 9 v.

owników biblioteki³⁹, a wynagrodzenie dyrektora powinno być w razie potrzeby podwyższane, gdyż może się zdarzyć, że „pensja dziś liczebnie (zatem niezmiennie) postanowiona, za lat kilkadziesiąt zupełnie okaże się niedostateczną”. Postulowano także pominięcie emerytury dla bibliotekarzy, bo „to za wielki ciężar”⁴⁰.

Wymagania wynikające z instrukcji dla urzędników „Zakładu Naukowego im. Baworowskich”

W części instrukcji dotyczącej pracowników biblioteki, która była uzupełnieniem do ustawy ordynacji, Baworowski wyjaśniał, że nie chodzi mu o „krępowanie dobrej ich woli i chęci, lub zacieśnianie w ramki przepisów niezmiennie i bezwarunkowo obowiązujących ich działalności”, lecz o „dobro powszechne i pożytek narodu”⁴¹. Było to zgodne z celem fundacji, którym było „upowszechnianie oświaty narodowej za pomocą wszelkich środków materialnych i naukowych, jakimi tylko rozporządza lub rozporządzać będzie, a do których należą fundusze, zbiory naukowe, prace uczone urzędników i stosunki z pisarzami narodowymi i z innymi zakładami”⁴². Istotne było zatem po pierwsze gromadzenie i udostępnianie zbiorów naukowych i artystycznych oraz po drugie praca naukowa i oświatowa, którą podejmowały i promowały instytucje prywatne (zamiast obecnych w innych krajach instytucji państwowych).

Zgodnie z tymi założeniami precyzowano, że zarząd zakładu (biblioteki) składa się z dyrektora, bibliotekarza i niezbędnych pomocników (oraz osób zatrudnianych do realizacji konkretnych zadań). Następnie szczegółowo rozwijano wskazania zawarte w projekcie fundacji.

Podkreślono, że dyrektor zakładu „kieruje wszelkimi sprawami jego, ma jako gospodarz zwierzchni nadzór nad czynnościami wszelkich urzędników, za których też odpowiada, bowiem bez jego wiedzy dziać się i robić nic nie powinno. Zajęcia jego urzędowania rozpadają się na ekonomiczne i naukowe”⁴³.

Do ekonomicznych należał zarząd nad majątkiem biblioteki, w tym funduszem donacyjnym, emerytalnym (pomocą służył „pomocnik ekonomiczny” oraz rachmistrz ordynacji), oraz dbanie o budynki biblioteczne (dyrektor odpowiadał mieniem za wszelkie szkody, którym mógł zapobiec). Odpowiedni „urzędnik” był odpowiedzialny za bieżące wydatki (np. na opał, oświetlenie itp.), a jego spisowane wydatki zatwierdzał i wpisywał do księgi kasowej dyrektor. Sporządzał on co roku sprawozdanie z czynności biblioteki, co kwartał przygotowywał wykazy, a co trzy lata opis swojej działalności. Przygotowywał także co roku plan wszystkich wydatków, który miał zatwierdzić ordynat lub rada nadzorcza. Przyjęto przy tym, że połowa dochodów powinna być przeznaczona na pomnażanie zbiorów i cele naukowe, a odpowiednie fundusze umieszczano w skarbcu (kluczami do kasy dysponował dyrektor i kasjer).

Ustalono również, że dyrektor (po porozumieniu z ordynatem) przyjmował pracowników biblioteki (zwolnić ich natomiast mogła tylko rada nadzorcza) i personel pomocniczy oraz odpowiadała za wypełnianie przez nich obowiązków służbowych.

---

39 Tamże, k. 20 v.

40 Tamże, k. 33 r.

41 Tamże.

42 Tamże, k. 84 v.

43 Tamże, k. 85 r.

Powodem zwolnienia było niewywiązywanie się z pracy (po trzykrotnej, pisemnej naganie dyrektora), niemoralne prowadzenie się (po jednokrotnym upomnieniu), jakiegokolwiek udowodnione przemieszczenie (np. dopuszczenie straty zbiorów) oraz sytuacja zdrowotna (konieczna była opinia trzech lekarzy, wówczas oferowano emeryturę lub trzymiesięczną bądź roczną odprawę). Posadę powinien utracić także bibliotekarz, na którego skarżyli się czytelnicy za „szorstkie postępowanie lub niegrzeczność”, zalecano natomiast postępowanie jak najuprzejmiejsze, „z uprzedzającą delikatnością”⁴⁴.

Zadania naukowe odnosiły się do pracy wewnętrznej biblioteki oraz działań w środowisku. W pracy w bibliotece pomocą służył bibliotekarz oraz osoby zatrudnione do porządkowania zbiorów oraz prowadzenia katalogów i inwentarzy (m.in. alfabetyczny druków), a także do organizowania księgozbioru podręcznego. Baworowski uważał, że dyrektor powinien zająć się przede wszystkim opracowaniem katalogu rękopisów, który uznawał za najtrudniejszy i najważniejszy do utworzenia. Miał mieć formę kartek, oprawionych w księgę arkuszową in folio oraz zawierać indeksy autorski, geograficzny oraz przedmiotowy. Katalog kartkowy druków miał być na bieżąco uzupełniany i kolacjonowany, zgodnie z potrzebami naukowymi i wzorami zagranicznymi⁴⁵. Planowane spisy i indeksy obejmowały ponadto inwentarze rycin, obrazów, map, monet i innych zbiorów.

Dyrektor miał także orientować się w zasobach innych bibliotek prywatnych i publicznych (powinien sporządzić katalog dodatkowy rękopisów i druków, których biblioteka nie gromadziło, z informacją o miejscu ich przechowywania), a także koniecznie starać się o nabycie tych oryginałów lub wierzytelne odpisy ważnych dokumentów (na wzór tek Naruszewicza lub Chodźki). Dyrektor każdego roku miał przygotowywać odpowiednie sprawozdania nabytków, czyli zakupów i wymiany dubletów (powyżej 3000–4000 ogłaszano licytację). Zakup starszych edycji do wysokości 100 talarów nie wymagał specjalnej zgody, powyżej konieczne było uzasadnienie wydatku i uzyskanie aprobaty ordynata oraz rady nadzorczej. Ewidencja obejmowała inwentarz nabytków („dziennik czynności”), inwentarz główny (podawano datę pozyskania dokumentu), odpowiedni katalog oraz miesięczny wykaz przybytków. Dyrektor ustalał zasady wypożyczenia: miejscowego (zwracano uwagę na zabezpieczanie zbiorów najcenniejszych) i międzybibliotecznego (przewidywano możliwość odpisów, rewersy itp.), a także warunki zwiedzania biblioteki. Baworowski uważał, że dyrektor „powinien zawsze mieć w pamięci, że pożytek publiczny z powodu jakichś względów ubocznych cierpieć nie może”⁴⁶, stąd dostęp do zbiorów powinien mieć każdy „w jakimkolwiek zawodzie narodowo-naukowym” pracujący. Należało przy tym dbać o stan zachowania zbiorów.

Do działań na rzecz środowiska Baworowski zaliczał „rozbudzanie życia narodowo-umysłowego”, czemu miały służyć uroczyste posiedzenia naukowe, poświęcone prezentacji sprawozdań z działalności biblioteki (które też miały być drukowane w prasie polskiej), rozpraw naukowych jej pracowników i wykładom zaproszonych gości. Planował ponadto zebrania literackie, organizowane przez ordynata lub dyrektora biblioteki, a także publikowanie roczników zakładu, co zaliczył do

---

44 Tamże, k. 86 r.

45 Tamże, k. 89 r.

46 Tamże, k. 90 r.

obowiązkowych czynności dyrektora⁴⁷. Każdy rocznik miał zawierać sprawozdanie z prac biblioteki, opis rękopisów i głównych działów zbioru, artykuły monograficzne, źródła rękopiśmienne, czyli miał informować o zasobach biblioteki i promować najcenniejsze dokumenty. Możliwe było także zamiast rocznika wydawanie pod redakcją biblioteki innego czasopisma narodowego, co najmniej kwartalnika, na który miały się składać m.in. rozprawy naukowe, rozprawy i utwory literackie, przegląd piśmiennictwa narodowego, sprawozdania o ruchu umysłowym z terenów dawnej Polski i zagranicy, informacje o działalności biblioteki i jej nabytkach⁴⁸. Baworowski zaplanował ponadto konkurs na najlepszą rozprawę w języku polskim, liczącą 5–10 arkuszy drukarskich, z nagrodą od 40 do 60 talarów za arkusz, a także proponował, by w miarę dostępnych funduszy nagradzać honorarium 200 talarów najlepiej napisaną „książeczkę elementarną” dla robotników. Miała ona dotyczyć różnych użytecznych zagadnień i być szeroko dostępna (opublikowana w nakładzie 5000 egzemplarzy i sprzedawana po kosztach druku⁴⁹). To zalecenie należało do czynności nieobowiązkowych, do których zaliczono także otwarcie czytelnicy publicznej (m.in. dla młodzieży szkolnej) zaopatrzonej w inwentarz i katalog podręczny działowy. Dozór nad czytelnią miał sprawować bibliotekarz. Innym projektem była drukarnia, w której miano wydawać tylko dzieła polskie, o wartości naukowej. Baworowski szczegółowo opisał zasady jej utworzenia i funkcjonowania, a także obowiązki tzw. prowizora, który miał prowadzić dokumentację jej pracy i zdawać sprawozdania dyrektorowi biblioteki, odpowiedzialnemu za zarząd drukarnią. Przewidział ponadto otwarcie własnej księgarni⁵⁰.

Bibliotekarz natomiast – jak już wspomniano w zasadach organizacji fundacji – miał utrzymywać cały porządek wewnętrzny, projektować, „co wedle czasu i okoliczności pod względem bibliotekarskim zakładowi potrzebne”⁵¹, a także porządkować zbiory, sporządzać katalogi, inwentarze, wykazy, sprawozdania oraz dozorować pracę podległego mu personelu (chodziło o zatrudnienie 2–3 tzw. pisarzy). Podpisywał zobowiązanie, w którym przyrzekał, że nie podejmie innej pracy oraz będzie ściśle przestrzegać „wszystkich obowiązków w ustawie i dodatkowej instrukcji dla bibliotekarza przepisanych [...], a mianowicie dopilnuje tego, aby spisy i katalogi różnoimienne wedle wymagań naukowych i przepisów były sporządzane, utrzymam porządek i czystość wzorową we wszystkich salach bibliotecznych, będę czuwał nad tem, aby przydani mi do pomocy urzędnicy i pisarze wyznaczone sobie zatrudnienia z pożytkiem zakładu i w czasie jak najkrótszym odbywali [...], słowem aby wszystko odbywało się tak, jak w dobrze urządzonym zakładzie naukowym odbywać się powinno”⁵². Dodatkowo bibliotekarz przyrzekał dbać o powierzone mu zbiory i własność biblioteki, a także realizację poleceń zwierzchników.

---

47 Tamże, k. 90 v.

48 Tamże, k. 92 r.

49 Tamże, k. 92 v.

50 Tamże, k. 93–94.

51 Tamże, k. 94 v.

52 Tamże, k. 95 v.

Pracownicy Baworovianum we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu według rozporządzeń Wydziału Krajowego

Status i obowiązki pracowników bibliotecznych

Obowiązki bibliotekarzy w Instrukcji Wydziału Krajowego dla Baworovianum i biblioteki w Tarnopolu (1899 r.), jej modyfikacji (1936 r.) oraz regulaminie pracowni naukowej we Lwowie (1899 r.)

Wydział Krajowy po objęciu zarządu na fundacją, 11 listopada 1899 r. uchwalił instrukcję dla Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego (później przemianowaną na regulamin). Określono w niej, że biblioteka we Lwowie jest własnością prywatną fundacji, oddaną do publicznego użytkowania przez Wydział Krajowy, który m.in. nominuje i ustala „etat urzędników i sług biblioteki i oznacza ich płace i emolumenta [tj. pobory]”⁵³, a także udziela urlopów. Na etatach w bibliotece zatrudniano: bibliotekarza, kustosa, dwu wolontariuszy (wybieranych przez bibliotekarza) oraz dozorcę.

Bibliotekarz odpowiadał za zarząd placówki, czyli sprawy finansowe oraz organizację zbiorów, czyli ich kompletność i opracowanie w formie inwentarzy, katalogów i spisów. Ustalono, że „bibliotekarz wykonywa pod osobistą odpowiedzialnością zarząd biblioteki”, czyli miał prowadzić dokładne rachunki i rozliczać je do 21 stycznia każdego roku, a także przygotowywać sprawozdanie „o ruchu naukowym” oraz dbać o utrzymanie „w całości i porządku” zbiorów. W celu ich udostępnienia miał „założyć i prowadzić inwentarze, katalogi i spisy specjalne, jako to inwentarz ogólny książek, rękopisów, dokumentów i aktów, rycin itd., inwentarz przybytków, tudzież wszelkiego rodzaju materiał pomocniczy, ułatwiający poszukiwania naukowe, według ogólnych zasad nauki bibliotecznej, wskazanych w dziełach Grassauer: *Handbuch für osterreichische Universitäts- und Studien Bibliotheken* Wien 1883, *Graesel Grundzüge der Bibliotheklehre* Leipzig 1890, *Grassel-Lande Bibliothéconomie* Paris 1897 *Maire Manuel pratique du bibliothécaire* Paris 1896”⁵⁴. Przewidziano również utworzenie pracowni naukowej, w której miał być umieszczony katalog i księgozbiór podręczny. Były one udostępniane – za zgodą bibliotekarza – we wtorki, środy, piątki i soboty od 16.00 do 18.00 (w praktyce nawet do 20.30), zgodnie z instrukcją ustalono ponadto szczegółowe zasady korzystania ze zbiorów. W tym celu został przygotowany „regulamin pracowni naukowej” (przyjęty 15 października 1902 r.)⁵⁵. Bibliotekarz każdorazowo wyrażał zgodę na korzystanie z pracowni oraz wydawał zezwolenie na dostęp do biblioteki podręcznej i katalogów. Rękopisy – za zgodą bibliotekarza – przynosił „urzędnik” biblioteczny (np. woźny), który również dbał o bezpieczeństwo zbiorów (np. obowiązywał zakaz kreślenia po książkach, palenia tytoniu, w odpowiedniej odległości należało trzymać atrament, a niektóre dokumenty były udostępniane pod szkłem)⁵⁶.

53 BS, f. 204, rkps 8, k. 43 r.

54 BS, f. 204, rkps 8, k. 43.

55 BS, f. 204, rkps 12.

56 BS, f. 204, rkps 12, k. 27, 54.

Kustosz mógł zastępować bibliotekarza, sprawował nadzór nad budynkiem biblioteki, ogrodem i pracownią. Wolontariusze służyli wyznaczoną przez kustosza pomocą w tych pracach.

Kwalifikacje pracowników Biblioteki Zakładu Naukowego i Muzeum Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego w Tarnopolu

Wojewoda lwowski ogłosił konkurs na stanowiska kustosza muzeum i kierownika zakładu oraz kustosza biblioteki w Tarnopolu (zgłoszenia przyjmowano do 25 lipca 1936 r.)⁵⁷. Kandydat mógł łączyć obie funkcje, wymagano od niego wieku do 40 lat, obywatelstwa polskiego, uregulowanego stosunku do służby wojskowej, ukończenia „wydziału humanistycznego lub filozoficznego” (preferowano studia historyczne lub polonistyczne). Niezbędna była znajomość języków obcych oraz teorii bibliotekarstwa, a także praktyczne poznanie administracji bibliotecznej. Pierwszeństwo mieli kandydaci z egzaminem państwowej szkoły bibliotecznej I kategorii. Chodziło o rozporządzenie Rady Ministrów z 11 kwietnia 1930 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie na stanowiska I i II kategorii w państwowej służbie bibliotecznej. Zgodnie z nimi od kandydatów na stanowisko I kategorii wymagano wykształcenia wyższego, obywatelstwa polskiego, odpowiedniego stanu zdrowia oraz rocznej praktyki w bibliotece (zgodnie z ustawą z 1922 r. o państwowej służbie cywilnej) i złożenia odpowiedniego egzaminu: pisemnego (chodziło o opracowanie wybranego zagadnienia) i ustnego (sprawdzano znajomość m.in. prawa bibliotecznego, zakresu organizacji bibliotek, pracy bibliotecznej i bibliograficznej w Polsce i zagranicą, stopień opanowanie dwu języków obcych)⁵⁸. Wymagania wobec kandydatów na stanowisko II kategorii różniły się tylko tym, że mogli mieć wykształcenie średnie i znać tylko jeden język obcy⁵⁹.

Wymagania wobec pracowników gospodarczych

Przymioty dozorczy i woźnego, zatrudnionych w Baworovianum we Lwowie

Wydział Krajowy zatwierdzał kontrakty zawarte przez dyrektora biblioteki z dozorcami i woźnymi zatrudnionymi w bibliotece. Ustalano, że dozorca powinien być „pilny, trzeźwy, porządny, uczciwy, uprzejmy, sumienny”⁶⁰. Woźny bezpośrednio był podległy bibliotekarzowi, miał „wieść życie moralne i trzeźwe, w ogóle tak postępować, jak na uczciwego człowieka i wiernego sługę fundacji przystoi”⁶¹. Powodem jego wydalenia mogło być skazanie sądowe za zbrodnię, kradzież („chciwość zysku”)

---

57 K. 139.

58 Dz.U. nr 36, poz 294, 295.

59 Por. A. Samsel, *Bibliotekarze wyższych uczelni – przyczynek do historii 100-letniej walki o prestiż zawodu*, [w:] *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?* red. H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska. Białystok 2013, s. 43–44. W 1930 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozesłało do bibliotek kwestionariusz odnoszący się do sytuacji personelu. Zbierano informacje m.in. o wykształceniu, stanowisku i przebiegu pracy w bibliotece, wykonywanych czynnościach (przydziale pracy i jej czasie) i zajęciach dodatkowych, a także opublikowanych tekstach. BS, f. 204, rkps 47, k. 159.

60 BS, f. 204, rkps 14, k. 56.

61 BS, f. 204, rkps 14, k. 59.

i naruszenie obyczajów, zaniedbanie lub uchybienie obowiązkom zachowanie gorszące, czyli: wpuszczanie do biblioteki osób spoza zarządu, wynoszenie zbiorów lub sprzętów bibliotecznych, pozostawienie w bibliotece światła i ognia bez dozoru, pijaństwo, nieposłuszeństwo wobec bibliotekarza, niewłaściwe zachowanie wobec osób zwiedzających lub pracujących w bibliotece⁶². Miał również złożyć odpowiednią przysięgę, a jej rota zostawała w dokumentacji Wydziału Krajowego. Jej tekst z 1903 r. (najpewniej wzorowany na ustawie służby krajowej z 1806 r.) brzmiał następująco: „Przysięgniesz Panu Bogu wszechmogącemu, że Najjaśniejszemu Monarsze, Najmiłościwшему Panu naszemu Franciszkowi Józefowi i cesarzowi austriackiemu, królowi Węgier i Czech, Galicyji i Lodomeryi itd. i wszystkim od niego pochodzącym w rządzie następcom wiernym i posłusznym będziesz, że gdy zamianowany zostałeś famulusem biblioteki fundacji śp. Wiktora hr. Baworowskiego będziesz zachowywać się ściśle wedle ustaw Monarchii, a w szczególności naszego kraju, kuratorowi fundacji, bibliotekarzowi i urzędnikom biblioteki winną cześć i posłuszeństwo okazywać, otrzymane od nich rozkazy z wszelką troskliwością i gorliwością wykonywać, zbiory biblioteczne od wszelkiego niebezpieczeństwa i utraty chronić, w miejscu swego przeznaczenia o godzinach przepisanych znajdować się, a nawet jeśliby tego była potrzeba, dniem i nocą na usługach będziesz, że do żadnego kroku obowiązkom twoim przeciwnego żadną darowizną, obietnicą, łaską lub niełaską, przyjaźnią lub nieprzyjaźnią uwieść się nie dasz, lecz owszem wszelką szkodę lub niebezpieczeństwo odwracać, a przeciwnie wszelką korzyść i dobro urzędu pomnażać i w ogólności tak się sprawować będziesz, jak na człowieka uczciwego i wiernego sługę kraju przystoi. Na ostatek przysięgniesz, że żadnym tajemem towarzystwem lub bractwem ani w kraju, ani zagranicą w związkach nie zostajesz, ani też w podobne związki pod żadnym pozorem nie wejdiesz. Tak jak mi tu przeczytano, wszystko dobrze i dokładnie zrozumiałem i według tego powinienem i chcę wiernie, pocztwie i piknie zachowywać się. Tak mi Boże dopomóż!”⁶³.

Regulamin służbowy dozorca i stróża w Baworovianum

Regulamin służbowy pracy dozorca obejmował czynności na zewnątrz i wewnątrz gmachu⁶⁴. W pierwszym przypadku chodziło o utrzymywanie czystości wokół budynku, czyli na chodnikach (które miały być plewione z trawy) i w ogrodzie. Zgodnie z rytmem pór roku należało codziennie podlewać i plewić kłomby, zamiatać ścieżki, czyścić ogród z liści, kosić trawę (2–3 razy latem), zimą zrzucić śnieg z balkonów. Bramy do ogrodu miały być zamknięte, o czym należało się upewnić przed godziną 18.00, czyli czasem zamknięcia bramy głównej. Gmach miał być oczyszczany z pajęczyn, sprawdzano czy nie są widoczne jego uszkodzenia (np. „zbita szyba, ułamana kłamka, zgubiony klucz, nadwierzona rynna deszczowa”). O zauważonych szkodach miał być natychmiast powiadamiany dyrektor. W drugim przypadku do obowiązków należało utrzymywanie wzorowej czystości bram, w tym okien, klatek schodowych, a także klozetów w klatce schodowej i w mieszkaniach dyrektora i stróża. Czyszczono je raz w tygodniu szczotką, kwasem solnym lub lakierowano na białą. Polerowano elementy mosiężne i nikielwane. W soboty porządkowano przedpokój

62 Tamże.

63 Tamże, k. 60–61.

64 BS, f. 204, rkps 47, k. 81 i nast.

na drugim piętrze (myto klatkę schodową, trzepano chodniki kokosowe), a w środy ganek na pierwszym piętrze. Raz w tygodniu sprzątano: archiwum druków i rękopisów (w zakres prac wchodziło omywanie kurzów, czyszczenie okien, froterowanie), klatkę schodową przylegającą do archiwum rękopisów (zamiatanie i froterowanie), pokój z rzeźbami na drugim piętrze. Przybudówka przy drugiej bramie była czyszczona gruntownie raz w miesiącu (omytano kurze, pajęczyny, myto okna i podłogi). W całym gmachu okna były myte obowiązkowo na wiosnę, w lecie i jesienią, a także w miarę potrzeby. Piwnice miały być także utrzymane we wzorowej czystości, a dwa razy w roku sprzątano strych. Dozorca ponadto usuwał sadzę po czyszczeniu kominów, a służący wnosił węgiel do opalania biblioteki, miał czuwać „dnem i nocą nad bezpieczeństwem gmachu i strzec go od ognia, napadu, kradzieży i wszelkiej szkody”. Ogólnie miał wykonywać wszystkie prace według regulaminu służbowego oraz spełniać polecenia dyrektora lub jego zastępcy.

Stróż na stałe przebywał w gmachu biblioteki, nie wolno mu było go opuszczać bez zezwolenia dyrektora (jego akceptacji wymagało nawet wyjście na niedzielną mszę św.). Do obowiązków stróża należała pomoc woźnemu w czasie czyszczenia książek i w porządkach na wiosnę oraz w sierpniu. Codziennie rano na polecenie dyrektora odbierał w administracji „Gazetę Poranną”. Był odpowiedzialny za dostęp do biblioteki, np. pilnował wchodzących na strych kominarzy, funkcjonariuszy „stacji telefonicznej”, a także pracowników wodociągów i zakładu elektrycznego, którzy pracowali w piwnicy. Zakazywał wchodzenia na schody biblioteki żebrakom i osobom kwestującym. Stróż upewniał się także, w jakim celu przychodzą osoby do biblioteki poza godzinami jej otwarcia (w tygodniu od godz. 14.00 do godz. 17.00). Bramy zamykał o godz. 18.00 (miał być szczególnie uważny w niedziele), o 22.00 zakładał łańcuch i gasił światło.

Podsumowanie

Poglądy Baworowskiego na status, wykształcenie i zakres obowiązków pracowników biblioteki odpowiadały ówczesnemu postrzeganiu jej funkcji. Początkowo bibliotekarz był przede wszystkim poliglotą i polihistorem⁶⁵, o kwalifikacjach odpowiadających potrzebom gromadzenia zbiorów i pracy naukowej. Druga poł. XIX w. przyniosła refleksję nad zawodem bibliotekarza⁶⁶, zatrudnionego zarówno w bibliotekach naukowych, jak i oświatowych, publicznych. W bibliotekarzu widziano po pierwsze badacza naukowego, a po drugie bibliotekarza⁶⁷. Ten podział znalazł swoje odzwierciedlenie w strukturze stanowisk w Baworowianum. W bibliotekach naukowych zatrudniano zwykle osoby o wykształceniu humanistycznym, głównie filologicznym i historycznym, często badaczy, niekiedy związanych z ośrodkami uniwersyteckimi. Bibliotekę traktowali jak warsztat pracy naukowej, z uwagi na dostęp do źródeł i literatury przedmiotu (Baworowski zresztą wymagał prowadzenia działalności naukowej, przede wszystkim związanej ze zbiorami swojej bibliote-

65 Por. Z. Gębołyś, *Zawód biblioteczarski na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871*, Katowice 2002, s. 26–33.

66 K. Maleczyńska, *Kształtowanie się zawodu bibliotekarza w Polsce do 1914 r.*, „Roczniki Biblioteczne” 1982, R. 26, nr 1/2, s. 49.

67 J. Włodarczyk, *Bibliotekarze w Polsce okresu międzywojennego*, Łódź 1988, s. 16.

ki)⁶⁸. Do podstawowych obowiązków należała po pierwsze ochrona i gromadzenie zbiorów, a po drugie ich udostępnienie, co wiązało się z pracami ewidencyjnymi i opracowaniem zbiorów (np. przygotowaniem odpowiednich katalogów, księgozbiorów podręcznych, czytelni, zasad wymiany zbiorów itp.)⁶⁹. Te zadania były szczególnie ważne dla Baworowskiego, przy czym specyfiką jego biblioteki było nastawienie na księgozbiór dokumentujący kulturę polską. Z tego profilu wynikał patriotyczny charakter biblioteki i jej funkcji – powinna ona służyć nie tylko jako ośrodek pracy naukowej, ale także kulturalnej, sprzyjać podnoszeniu stanu świadomości narodowej⁷⁰. W tym celu Baworowski – jak to zrealizowano w Ossolineum⁷¹ – planował utworzenie przy swoim zakładzie naukowym wydawnictwa, księgarni, muzeum, a także organizację innych działań promujących książkę i czytelnictwo.

Zasady zatrudniania przyjęte przez Wydział Krajowy z jednej strony ściśle nawiązywały do postanowień Baworowskiego, z drugiej jednak były zgodne z kształtującymi się na początku XX w. dążeniami środowiska bibliotekarzy do opracowania teoretycznych podstaw bibliotekarstwa i zmian w organizacji oraz funkcjonowaniu bibliotek⁷². Profesja bibliotekarza wykształciła się bowiem dopiero w okresie międzywojennym⁷³ z pracowników (m.in. nauczycieli, naukowców, bibliografów, literatów) bibliotek naukowych, wyższych uczelni, fundacyjnych i rodowych⁷⁴. Unormowanie prawne sytuacji bibliotekarzy bibliotek naukowych przyniosło dopiero rozporządzenie Rady Ministrów z 11 kwietnia 1930 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie na stanowiska I i II kategorii w państwowej służbie bibliotecznej⁷⁵.

Zasadnicze zmiany w organizacji pracy Biblioteki Wiktora hr. Baworowskiego przyniósł wybuch II wojny światowej. Najpierw zbiory zostały połączone

68 Jako praca naukowa było też traktowane systematyczne porządkowanie książek i tworzenie katalogów bibliotecznych, zob. S. Borkowski-Dunin, *O obowiązkach bibliotekarza*, Lwów 1927, s. 4. Więcej na ten temat I. Pietrkiewicz, *Obowiązki bibliotekarza w ujęciu Stanisława Dunin-Borkowskiego*, [w:] *Studia bibliologiczne*. T 11: *Z dziejów książek, bibliotek i czytelnictwa na Śląsku. Varia*. Red. I. Socha. Katowice 1998, s. 121–128.

69 P. Lewkowicz, *Wizerunek pracownika biblioteki akademickiej w polskiej literaturze zawodowej dwudziestolecia międzywojennego*, [w:] *Biblioteka jako „trzecie miejsce”*, red. M. Wrocławska, J. Jerzyk-Wojtecka, Łódź 2011, s. 189–201.

70 K. Zimnoch, *Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą*, W: *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?* red. H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska, Białystok 2013, s. 17–28. J. Włodarczyk, *Polscy bibliotekarze oświatowi okresu międzywojennego*, „*Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie*” 1988, nr 2, s. 28–37.

71 Por. J. Albin, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Ossolineum w latach 1926–1939*, „*Roczniki Biblioteczne*” 1974, R. 18, s. 383–406; M. Hausnerowa, *Bibliotekarstwo a społeczeństwo*, „*Dziennik Lwowski*” 1928, 28 maja, s. 5.

72 A. Samsel, *Bibliotekarze wyższych uczelni...*, s. 37–38.

73 Zob. J. Wojciechowski, *Bibliotekarstwo: zawód czy zatrudnienie*, [w:] *Zawód bibliotekarza dziś i jutro*. Warszawa 2003.

74 Więcej na ten temat zob. J. Włodarczyk, *Kształtowanie się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich w okresie zaborów*. Łódź 1990, s. 78–111, 145–165. Z. Gaca-Dąbrowska, *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Warszawa 2007.

75 Dz.U. z 1930 r. Nr 36, poz. 294, 295. W 1930 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozesało do bibliotek kwestionariusz odnoszący się do sytuacji personelu. Zbierano informacje m.in. o wykształceniu, stanowisku i przebiegu pracy w bibliotece, wykonywanych czynnościach (przydziale pracy i jej czasie) i zajęciach dodatkowych, a także opublikowanych tekstach. BS, f. 204, rkps 47, k. 159.

z zasobami Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, następnie w 1940 r. utworzono oddział (pod kierownictwem Stefana Inglota z Ossolineum) Filii Biblioteki Akademii Nauk Ukrainińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w Kijowie. W czasie okupacji niemieckiej bibliotekę włączono do II oddziału Państwowej Biblioteki we Lwowie (Staatsbibliothek Lemberg), kierowanej przez Mieczysława Gębarowicza z Ossolineum, podległej Głównemu Zarządowi Bibliotek Generalnego Gubernatorstwa. W 1944 r. doszło do przemieszczenia części zbiorów, ostatecznie zasadnicza ich część pozostała we Lwowie, obecnie w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy in. Wasyla Stefanyka.

Bibliografia

Źródła

- Biblioteka Jagiellońska, rkps 6161 III.
Dziennik Ustaw 1922 nr 21, poz. 164.
Dziennik Ustaw 1924, nr 64, poz. 631.
Dziennik Ustaw 1930, nr 11, poz. 72.
Dziennik Ustaw 1930, nr 36, poz. 294, 295.
Dziennik Ustaw 1933, nr 102, poz. 780.
Lwowska Naukowa Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka: f. 4, rkps 1100, 1601, 1602, 1603, 2491.
Lwowska Naukowa Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka: f. 204, rkps 8, 12, 14, 26, 47.

Opracowania

- Albin J., *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Ossolineum w latach 1926–1939*, „Roczniki Biblioteczne” 1974, R. 18, s. 383–406.
Borkowski-Dunin S., *O obowiązkach bibliotekarza*, Lwów 1927.
Eberharther M., *Die translatorischen Biographien von Jan Nepomucen Kamiński, Walenty Chłędowski und Wiktor Baworowski. Zum Leben und Werk von drei Literaturübersetzern im 19. Jahrhundert*, Warschau 2018.
Gaca-Dąbrowska Z., *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Zarys problemów organizacyjnych i badawczych*, Warszawa 2007.
Gębołyś Z., *Zawód bibliotekarski na ziemiach niemieckich w latach 1789–1871*, Katowice 2002.
Grajewski J., *Zbiory graficzne w Bibliotece im. Baworowskich we Lwowie*, „Ziemia” 1928, nr 18, s. 282–286.
Gwóźdź J., *Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4, s. 13–29.
Hausnerowa M., *Bibliotekarstwo a społeczeństwo*, „Dziennik Lwowski” 1928, 28 maja, s. 5.
Ihnatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2002.
Kotula R., *Biblioteka Wiktora Baworowskiego we Lwowie*, Lwów 1926.
Lewkowicz P., *Wizerunek pracownika biblioteki akademickiej w polskiej literaturze zawodowej dwudziestolecia międzywojennego*. [w:] *Biblioteka jako „trzecie miejsce”*, red. M. Wrocławska, J. Jerzyk-Wojtecka, Łódź 2011, s. 189–201.

- Łakomy-Chłosta A., Makles K., *Zarys kształtowania się księgozbioru Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4, s. 30–38.
- Maleczyńska K., *Kształtowanie się zawodu bibliotekarza w Polsce do 1914 r.*, „Roczniki Biblioteczne” 1982, R. 26, nr 1/2.
- Malesa R., *Zawód bibliotekarza – między przeszłością a przyszłością*, „Folia Bibliologica” 2006/2007, t. 48/49.
- Pietrzakiewicz I., *Obowiązki bibliotekarza w ujęciu Stanisława Dunin-Borkowskiego*, [w:] *Studia bibliologiczne. T 11: Z dziejów książek, bibliotek i czytelnictwa na Śląsku. Varia*, red. I. Socha. Katowice 1998, s. 121–128.
- Samsel A., *Bibliotekarze wyższych uczelni – przyczynek do historii 100-letniej walki o prestiż zawodu*. [w:] *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?* red. H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska. Białystok 2013.
- Włodarczyk J., *Bibliotekarze w Polsce okresu międzywojennego*, Łódź 1988.
- Włodarczyk J., *Bibliotekarze bibliotek fundacyjnych i rodowych w okresie zaborów – próba syntezy. Z dziejów kształtowania się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1984, R. 28, z. 1/2, s. 179–193.
- Włodarczyk J., *Bibliotekarze bibliotek wyższych uczelni na ziemiach polskich w okresie zaborów. Próba syntezy (Z dziejów kształtowania się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich)*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, R. 30, z. 1/2.
- Włodarczyk J., *Polscy bibliotekarze oświatowi okresu międzywojennego*, „Studia i Materiały Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie” 1988, nr 2, s. 28–37.
- Włodarczyk J.: *Kształtowanie się zawodu bibliotekarskiego na ziemiach polskich w okresie zaborów*. Łódź 1990, s. 78–111, 145–165.
- Wojciechowski J., *Bibliotekarstwo: zawód czy zatrudnienie*, [w:] *Zawód bibliotekarza dziś i jutro*. Warszawa 2003.
- Zimnoch K., *Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą*, [w:] *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?* Red. H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska, Białystok 2013, s. 17–28.

In the service of the library. Status and obligations of employees Baworovianum in Lviv and the Library of the Scientific Institute in Ternopil as an institution of cultural heritage

Abstract

Wiktor Baworowski was the creator of one of the most interesting and significant collections of manuscripts, old prints, graphics, numismatics, paintings and other „national souvenirs”, with the specificity of his library focusing on the book collection documenting Polish culture. In order to preserve and multiply scientific and artistic collections, he founded a foundation, later managed by the National Department. The text presents the views of Baworowski and his heirs on the status, education and scope of duties of employees of the foundation libraries in Lviv and Ternopil. Initially, the librarian was primarily a polyglot mainly with a humanistic education, he was seen mainly as a scientific researcher and then a librarian, which was reflected in the structure of positions. The basic duties of librarians included, firstly, the protection and collection of collections, and secondly, access to them, which was associated with

the work of recording and developing the collections. The library should serve not only as a center of scientific work, but also cultural, conducive to raising the state of national consciousness, which is why Baworowski also planned to create a publishing house, a bookshop, a museum at his scientific plant, as well as to organize other activities promoting book and reading.

Keywords: The Wiktor Foundation Library Baworowski, library employees, Wiktor Baworowski